

Smirnova V. The role of the political will in terms of personification of power in the post-Soviet space

We study the problems of defining the role of political will in the personification of power in the former Soviet Union. The basic principles of the patriarchal-authoritarian ("Putin") mode of modern Russia and highlights the typical manifestations of voluntarism in Russian politics, to determine features of the formation of personalized mode "hereditary republic" in Azerbaijan, it turns out the specifics for the political will in a period of super-republics of Central Asia (CAR).

Keywords: *political will, voluntarism, superpresidentialism, V. Putin, G. Aliyev, E. Aliyev, N. Nazarbayev, President Niyazov (Turkmenbashi).*

УДК 321.015

Яценко Ігор Станіславович,
здобувач кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

**КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ЕЛЕМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ
СИСТЕМИ СТРИМУВАННЯ І ПРОТИВАГ:
НА ПРИКЛАДІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА**

Розглянуто питання застосування права на конституційну скаргу як елементу забезпечення функціонування системи стримування і противаг при реалізації принципу розподілу влади в Республіці Польща. Проведений аналіз актуальності впровадження інституту конституційної скарги в Україні, зокрема з врахуванням польського досвіду.

Ключові слова: *розподіл влади, система стримувань і противаг, Конституційний Суд України, Конституційний Трибунал Республіки Польща, конституційна скарга*

Теорія розподілу влади можливо є найбільш масштабною та популярною доктриною в межах якої розглядаються питання, присвячені взаємодії влади, суспільства в цілому та окремих його членів. Ключовою ідеєю теорії розподілу влади є створення і функціонування в демократичній державі збалансованої системи влади, яка б не могла перетворитися на владу авторитарну (тоталітарну). «Фундаментом демократичної правової держави є поділ влади і рівновага законодавчої, виконавчої і судової влади, які виникли внаслідок цього» [13]. Система стримування і противаг відіграє ключову роль в досягненні збалансованості системи розподілу влади оскільки дозволяє реагувати на відхилення в системі на відновлення її рівноваги. «Рівновага влади означає, що жодна з влад немає переваги над іншими, що кожна влада залишається під контролем і не має всемогутнього характеру» [13]. Система стримування і противаг полягає у такому розподілі повноважень між цими гілками, яке дозволяє, з одного боку, реалізовувати завдання, які стоять перед ними, а з іншого боку, дає можливість вливати одна на одну з метою відновлення повноважень в разі їх порушення будь-якою гілкою влади. Судова влада, а особливо судова влада у сфері конституційної юрисдикції є ключовим елементом системи стримування і противаг.

В свою чергу поділ влади скерований на забезпечення демократії в широкому її розумінні, тобто суспільного устрою, який гарантує, зокрема, реалізацію конституційних прав і свобод особи. Виходячи з цього, здається, що особа повинна також мати можливість впливати на відновлення рівноваги в балансі влад, якщо його порушення призводить, зокрема, до порушення прав і свобод особи.

Розподіл влади та застосування системи стримування та противаг в сучасному світі притаманні більшості держав світу, особливо якщо ми говоримо про демократичні держави. Не є виключенням як Україна так і Республіка Польща, конституції яких передбачають розподіл влади в якості основи державного устрою. «Державна влада в Україні здійснюється

на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову» (ч. 1 ст.6 Конституції України) [7]. «Устрій Республіки Польща спирається на поділі і рівновазі законодавчої влади, виконавчої влади і судової влади» (ч. 1 ст. 10 Конституції Республіки Польща) [6]. Рівновага влад, передбачена польською конституцією є одним з головних елементів системи стримування і противаг, а саме є бажаним результатом реалізації системи. Одним з головних елементів системи стримування і противаг є повноваження (компетенція), які належать кожній з гілок влади, а також засоби, за допомогою яких ці повноваження можуть бути ефективно реалізовані. Виходячи з предмету статті слід вказати, що повноваження Конституційного Трибуналу Республіки Польща (далі Конституційний Трибунал РП) передбачають зокрема розгляд конституційної скарги, яка, як задається автору, і є одним з інструментів безпосереднього впливу особи на відновлення балансу в системі стримування і противаг.

Системі стримування та противаг в різноманітних її аспектах в Україні присвячено праці Козюбри М.І., Мироненка О.М., Силенка Л.М., Тодики Ю.М. Окреме місце в працях Селіванова А.О., Скоморохи В.Є., Шаповала В.М., Євграфова П.Б. присвячене місцю і ролі Конституційного Суду в системі стримування і противаг та, зокрема, питанням застосування інституту конституційної скарги. Безпосередньо розгляду інституту конституційної скарги присвячені праці М.М. Гультая, В.В. Радзівської, І.О. Бакірової, П.О. Доброумова. В Польщі питанням поділу влади і системі стримування і противаг, як її одного з ключових елементів присвячені праці А. Волека, М. Домагали, Г. Куца, Р. Малайного, З. Ставровського. В свою чергу питання місця і ролі органу конституційної юрисдикції в цій системі присвячені праці Б. Банашака, Л. Гарлицкого, П. Сарнецкого. Конституційна скарга є предметом дослідження Р. Яворського, А. Цоля та інших.

Враховуючи той факт, що, з одного боку, Україна та Польща пройшли протягом останніх десятиліть схожий шлях державотворення від командно-адміністративної та авторитарно-тоталітарної соціалістичної держави до держави де принцип розподілу влади та демократичні цінності проголошені в якості мети суспільного розвитку, а з іншого боку, вони по різному закріплювали та реалізовували, зокрема, принцип розподілу влади та систему стримування та противаг, проведення порівняльного аналізу закріплення та реалізації цієї системи на прикладі дослідження повноважень органів конституційної юрисдикції в частині реалізації прав громадян на конституційну скаргу обох країн видається цікавим з наукової точки зору.

Взагалі питання про впровадження в Україні інституту конституційної скарги ставилося неодноразово. Однак як вказує суддя Конституційного Суду України Гультай М.М.: «Не буде перебільшенням сказати, що з моменту відомого діалогу між А. Селівановим і П. Євграфовим, якому авторитетними вченими було визначено завдання наукового аналізу і наступного з цим законодавчого закріплення інституту конституційної скарги в Україні, юридична наука майже не просунулася далі в вирішенні згаданих питань» [2]. Варто нагадати, що згаданий діалог з'явився ще в 2003 році [10]. Професор Селіванов А.О. правильно звертає увагу, що «обсяг конституційних прав кожного члена суспільства свідчить про розвиненість демократичного ладу, але без гарантій їх повного захисту вони залишаються декларацією і в реальному житті часто не дотримуються» [11, с. 202]. Однієї з таких гарантій є інститут конституційної скарги, який існує в багатьох країнах Європи, зокрема в Республіці Польща. Екс-Голова Конституційного Трибуналу РП професор Анджей Цоль пише, що «конституційна скарга повинна служити захисту гарантованих конституцією свобод і прав... Сама конституційна скарга служить ... виключенню з законодавства ... норми, що суперечить конституції» [13]. В зв'язку з діяльністю в Україні Конституційної асамблеї та обговоренням питань щодо внесення змін до чинної Конституції України питання впровадження інституту конституційної скарги також стало на порядку денному. На необхідність конституційного унормування положення про право на конституційну скаргу вказує також Оніщук М.В., зазначаючи, що «вдосконалення системи стримувань, противаг і балансів набуває в доктрині конституційної

перебудови особливого значення як об'єктивна потреба з огляду на політичну незавершеність і недостатню зрілість української демократії, відсутність прямих кореляцій між інтересами громадян, нації, держави та корпоративними цінностями й завданнями політичних партій, слабкий вплив громадянського суспільства на владні інституції» [8].

Таким чином необхідність вивчення питання можливості запровадження інституту конституційної скарги в Україні не повинно викликати сумнівів. Як відомо одним з наукових методів вивчення питання є порівняльний метод, який передбачає вивчення і використання іноземного досвіду. Слід зазначити, що Україні недостатньо використовується аналіз іноземного досвіду у сфері впровадження і функціонування конституційної скарги, на що слушно вказує суддя Конституційного Суду України Гультай М.М. [2].

Як вже зазначалося вище звернення до іноземного досвіду, зокрема до польського, може стати в нагоді при подальшому вивченні та розробці пропозицій щодо можливості впровадження інституту конституційної скарги в Україні.

Як зазначає польський вчений Радослав Яворський «польська модель конституційної скарги визнається механізмом (засобом) захисту конституційних прав і свобод» [3]. В Конституції Республіки Польща від 1997 року інститут конституційної скарги поміщений до двох розділів: «Свободи, права і обов'язки людини і громадянина» (ст. 79) та «Суди і трибунали» (ст. 188 п. 5). Завдяки цьому польський законодавець прямо пов'язав інститут конституційної скарги з правами та свободами особи та механізмом (засобом) захисту цих прав і свобод. Таким чином конституційна скарга є спеціальним юридичним засобом, який дозволяє особі звернутися до органу конституційної юрисдикції з метою захисту його порушених прав і свобод. Конституційна скарга дозволяє «звернутися до конституційного суду для верифікації остаточних рішень публічної влади, якщо ці рішення порушують гарантовані конституцією права або свободи скажника» [1, с. 367].

Згідно з ч. 1 ст. 79 Конституції Республіки Польща суб'єктом конституційної скарги може бути кожна особа, чий конституційні права і свободи були порушені. Таким чином сформульовано три матеріальні передумови скарги – особистий інтерес, правовий інтерес та реальний інтерес. Це означає, що особа, яка звертається з конституційною скаргою повинна підтвердити (довести), що: 1) порушення конституційних прав стосується його особи (особистий інтерес); 2) порушення гарантованих йому конституційних прав стосується його правової позиції (правовий інтерес); 3) порушення його прав і свобод вже мало місце (реальний інтерес). Слід також звернути увагу, що «різниця між загальною скаргою і конституційною скаргою стосується факту, що ця перша скерована передусім на об'єктивний захист Конституції, а друга стосується конкретних індивідуальних прав, свобод і інтересів особи» [3].

Підставою внесення конституційної скарги є оскарження факту порушення конституційних прав і свобод скажника, тобто не можна вносити конституційної скарги у випадку оскарження порушення прав і свобод передбачених міжнародними договорами. Щодо порушення конституційних прав і свобод, то це можуть бути будь-які права і свободи, які сформульовані в конституції (ст. 56 Конституції Республіки Польща), за винятком права на притулок або статус біженця (ч. 2 ст. 79 Конституції Республіки Польща).

Право на подання конституційної скарги залежить також від інших умов. Зокрема, порушення прав скажника повинно наступити внаслідок рішення суду або органів публічної адміністрації. Таке рішення повинно мати остаточний характер, тобто коли були вичерпані усі доступні за законом процедури оскарження рішення. Предметом конституційної скарги може бути тільки неконституційність нормативного акту, на підставі якого було винесене остаточне рішення, яке порушує права скажника. Предметом скарги не може бути саме остаточне рішення, навіть якщо внаслідок неправильного тлумачення закону або іншого нормативного акту таке рішення веде до порушення конституційних прав і свобод. Конституційна скарга може бути подана тільки протягом трьох місяців від моменту вручення скажнику правомочного вироку, остаточного рішення.

Рішення Конституційного Трибуналу РП про визнання неконституційності оскарженої норми має правові наслідки для усіх суб'єктів права, а не тільки в стосунку до особи скаржника. Слід згадати, що підставами визнання закону або нормативного акту неконституційному в порядку розгляду конституційної скарги не обов'язково повинні бути обставини, які були викладені в скарзі. Конституційний Трибунал РП приймає рішення щодо визнання неконституційності норми на підставі власного аналізу і не є зв'язаний аргументами скаржника. Конституція РП і закон не передбачає прямо наслідків визнання закону або нормативного акту не конституційним с точки зору порушеного права особи скаржника. Але скаржник може вимагати відновлення провадження в загальному порядку і таким чином відновити свої порушені конституційні права і свободи. В той же час найбільшої цінністю конституційної скарги є те, що 1) вона дає змогу прийняти рішення щодо визнання неконституційним закону або іншого нормативного акту, який порушує конституційні права і свободи необмеженого кола осіб; 2) дозволяє захистити права і свободи у випадку, коли інші гілки влади в цілому та органи, які їх представляють, зокрема, усунулися від такого захисту або напяму стали причиною порушень.

Як відзначає Андже Цоль: «таким чином конституційна скарга є належною до громадянина формою дбання про стан правопорядку, є доказом спрямування польської конституційної системи на побудову громадянського суспільства.... Інститут конституційної скарги показує, що законодавець знаходиться під контролем тих, для кого приймає закони. Якщо ці закони порушують охоронювані конституцією свободи, то кожен, а не тільки публічні органи, може привести до перевірки Конституційним Трибуналом, чи парламент не порушив конституції. Тобто, Конституція не є, як це мало місце в комуністичній системі, політично декларациєю суто ідеологічного значення, але зібранням фундаментальних принципів і правил, які містять гарантію природних для людини прав і свобод» [13].

Що стосується України, то неправильним було-б сказати, що громадяни України позбавлені можливості безпосереднього звернення до Конституційного Суду України, але таке конституційне звернення можливе тільки з клопотанням про офіційне тлумачення Конституції та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина (ч. 1 ст. 42 Закону Про Конституційний Суд України). Наслідком такого рішення нажалі не може бути визнання закону або іншого нормативного акту не конституційним, навіть якщо під час розгляду конституційного звернення Конституційний Суд міг би дійти такого висновку, адже суд не може ставити питання щодо конституційності законів самостійно, з власної ініціативи. І це правильно, оскільки це також було б порушення балансу при реалізації розподілу влад в державі.

На відсутність в Україні у фізичної особи права безпосереднього звернення до Конституційного суду України звертають уваго багато вчених та практиків. Так професор Селіванов А.О. пише, що він «не може пояснити конституційний алогізм, чому за наявності в судовій системі України Конституційного Суду фізична особа не може звернутися до нього в разі порушення її прав конкретним законом держави і таким чином захистити свої конституційні права, якщо вони обмежені, звужені за змістом та обсягом відносно наявних і гарантованих Конституцією України» [11, с. 203-204]. На відсутність такого права звертає увагу також відомий українець, суддя Федерального Суду Претензій США Богдан Футей [12, с. 203].

Підводячи підсумок необхідно ще раз підкреслити, що інститут конституційної скарги є істотним елементом, який забезпечує ефективне функціонування системи стримувань і противаг в демократичній системі поділу влади. Його значення важко переоцінити, оскільки він забезпечує можливість безпосереднього впливу на реалізацію розподілу влади шляхом відновлення її рівноваги. Мається на увазі безпосередній вплив джерела влади, тобто суспільства, народу, громадян в особі окремих їх представників або їх груп чи об'єднань (оскільки конституційну скаргу може подати не тільки фізична але і юридична особа, зокрема метою якої є об'єднання громадян з якоюсь метою). Адже теорія розподілу влади

саме і базується та тому, що джерелом влади є саме народ. В практиці знайдеться мало механізмів, які б дозволяли громадянам, які не є представниками гілки влади впливати на реалізацію принципу розподілу влади і системи стримування та протидія одразу, або відносно одразу, після порушень реалізації цього принципу. Мається на увазі, що на відміну від інших інструментів прямої або опосередкованої демократії, таких як, наприклад, вибори, які відбуваються з певною періодичністю і тільки опосередковано пов'язані з реалізацією принципу розподілу влади шляхом оцінки його реалізації через обрання законодавчої влади, інститут конституційної скарги дозволяє це робити відразу, незалежно від настання строку реалізації конституційного права, наприклад, на вибори.

Важливим є також те, що інститут конституційної скарги реалізується через судову владу, оскільки, згідно з влучним визначенням судді Конституційного Суду України у відставці професора Козюбри М.І. «реальний поділ влади ... досягається за рахунок посилення судової влади не лише як головного гаранта прав і свобод людини, а й інституту, що відіграє системо утворюючу роль у механізмі «стримувань і протидія» [5].

Конституційна скарга повинна стати в Україні складовою частиною системи стримувань і рівноваги з метою реалізації конституційного принципу розподілу влади та захисту громадян, як джерела влади, від можливих порушень рівноваги та відновлення балансу розподілу влади. «Запровадження інституту конституційної скарги ... безумовно підвищить рівень захищеності конституційних прав і свобод людини» [8, с. 908]. Заслужує на більш детальне вивчення зарубіжного досвіду реалізації цього інституту та аналіз можливості його застосування в Україні з врахуванням особливостей реалізації принципу розподілу влади в Україні.

Література:

1. Garlicki L. Polskie prawo konstytucyjne/ L. Garlicki // – Warszawa: LIBER, 2011.
2. Гультай М.М. Ідея конституційної скарги у сучасній конституційно-правовій доктрині України / М.М. Гультай. – [Електронний ресурс] режим доступу: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/1.2012/Gultai.pdf
3. Jaworski Radosław. Skarga konstytucyjna w polskim prawie konstytucyjnym / Radosław Jaworski. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://g.wieszjak.pl/p/_wspolne/pliki_infornext/136000/skarga_konstytucyjna_w_polskim_prawiek_onstytucyjnym_136685.pdf
4. Закон України від 16 жовтня 1996 року про Конституційний Суд України. – Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 49, ст.272.
5. Козюбра М.І. Верховенство права і Україна / М.І. Козюбра. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cai.in.ua/ua/activities/analytics/id/kozjubra-m.i.-verhovenstvo-prava-i-ukrajina-632/>
6. Конституція Республіки Польща. – Dz.U.1997. – Nr 78. – Poz. 483.
7. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. – № 30. – ст. 141.
8. Мироненко О.М. Конституційний Суд України: історія і сучасність, доктрина і практика / О.М. Мироненко. – К., 2011.
9. Оніщук М.В. Доктрина конституційної перебудови: завдання та напрями реформ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cai.in.ua/ua/activities/activities/id/doktrina-konstitucijnoji-perebudovi-zavdanja-ta-naprjami-reform-501/>
10. Селіванов А., Євграфов П. Конституційна скарга громадян в реаліях сучасності / А. Селіванов, П. Євграфов // Право України. – 2003. – №4.
11. Селіванов А.О. Конституція, громадянин, суд./ А.О. Селіванов. – К.: Рада, 2009.

12. Футей Б. Становлення правової держави в Україні / Богдан Футей. – Київ: Юрінком Інтер, 2011.

13. Zoll Andrzej. Skarga konstytucyjna / Andrzej Zoll. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://new.ap.edu.pl/opencms/export/sites/default/uczelnia/galeria/inauguracje/pliki/1999-2000/>

Яценко И.С. Конституционная жалоба, как элемент реализации системы сдержек и противовесов на примере Республики Польша

Рассмотрены вопросы применения права на конституционную жалобу как элемента обеспечения функционирования системы сдержек и противовесов при реализации принципа разделения властей в Республике Польша. Проведен анализ актуальности внедрения института конституционной жалобы в Украине, в частности с учетом польского опыта.

Ключевые слова: разделение властей, система сдержек и противовесов, Конституционный Суд Украины, Конституционный Трибунал Республики Польша, конституционная жалоба

Yatsenko I. The constitutional complaint, as a part of implementations the system of checks and balances on the example of the Republic of Poland

The questions of the right to lodge a constitutional complaint, as a part of operations the system of checks and balances in implementations the principle of separation of powers in the Republic of Poland, were analyzed. The analysis touches on a relevance of introduction of the institution of constitutional complaint in Ukraine, in particular in view of the Polish experience.

Keywords: separation of powers, checks and balances, the Constitutional Court, the Constitutional Tribunal of Poland, a constitutional complaint

УДК 111.11.329.773

Кирильчук Євгенія Олексіївна,
аспірантка кафедри політології
Українсько-Арабського інституту міжнародних відносин та лінгвістики
імені Аверроеса,
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

**НАЦІОНАЛЬНЕ БУТТЯ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО
ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

В статті проаналізовано феномен «національне буття» з тим, аби чіткіше зрозуміти особливості його прояву на національному та світовому масштабах.

Ключові слова: буття, національне буття, національна ідея.

Розгляд означеної проблеми пов'язаний з потребою: а) усвідомлення суті буття та національного буття безпосередньо як феноменів; б) визначення особливостей виокремлення національного буття в контексті світових глобалізаційних процесів.

Основні засади на яких здійснюється аналіз сформульованої проблеми полягають у наступному.

Буття – це висхідна, домінуюча категорія у філософському осмисленні світу, людини, особистості. Як пишуть сучасні українські філософи «Буття не виникло, не знищуване, єдине, непорушне, безкінечне, нічого не потребує, позбавлене почуттів і осягається думкою, розумом. Буття є сфера, що не має просторових меж. Буття є думка, розум людини, через який розкривається зміст світу для людини безпосередньо». Зрозуміло, що це надто широке, об'ємне визначення поняття «буття». [6, с. 278]. Беремо до уваги і те, що буття – надто динамічна і мінлива сентенція, тобто предметно-часова, предметно-конкретна.